

G. Fodor Gábor

A JÓ KORMÁNYZÁSRÓL ÉS A ROSSZRÓL

„Amikor Louisiana vademberei gyümölcsre vágnak, levágják lábról a fát, és úgy szedik le a gyümölcsöt. Íme az önkényuralmi kormányzat.”

(Montesquieu)

Michel Foucault *A szavak és a dolgok* című könyvét Borges egyik szövegéből vett idézettel üti fel, egy olyan idézettel, amelyen állítólag igen sokat nevetett. A szöveg (és a szöveg által kiváltott nevetés) ugyanis teljesen szétzilálja megszokott gondolkodásmódunkat azáltal, hogy gyökeresen elbizonytalanít, „megrendítve az Ugyanaz és a Más megkülönböztetésén alapuló évezredes gyakorlatunkat”. Borges szövege egy kínai enciklopédiát idéz, amely az állatokat a következőképpen osztályozza: „a) a Császár birtokát képezők; b) a bebalzsamozottak; c) a megszelídítettek; d) szopós malacok; e) szirének; f) mesebeliek; g) a szabadban futkározó kutyák; h) az ezen osztályozásban foglalt állatok; i) amelyek rohagnak, mintha csak megvesztek volna; j) a megszámlálhatatlanok; k) amelyeket roppant finom teveszőrecsettrel festettek; l) stb.; m) amelyek az imént törték el a korsót; n) amelyek távolról legyeknek látszanak.”

Foucault azért találta e szöveget lenyűgözőnek, mert a kínai enciklopédia olvasása révén gondolkodásunk határain járunk, számunkra ugyanis mindezt teljességgel lehetetlen elgondolni. Lehetetlen, mert ami minden képzeletet, minden lehetséges gondolkodást megsért, az az ábécésorrend (a,b,c,d), amely mindezeket a kategóriákat mintegy rejtélyes módon egymáshoz rendeli.

a)

A baj az, hogy megrendült az Ugyanaz és a Más megkülönböztetésén alapuló évezredes gyakorlatunk. Hogy lehetséges legyen egyáltalán a politika mibenlétére irányuló reflexióról beszélni, szükségünk lenne a megkülönböztetés képességére: a politikai és nem-politikai dolgok többé-kevésbé világos elhatárolására. Ha pedig létezik olyan, hogy politika, akkor feltételeznünk kellene egy szubsztanciától megkülönböztetett kritériumot, amely a szubsztancia, azaz a „politikum” megjelenésének jelzője. Évezredes gyakorlatunk alátámasztani, a kínai enciklopédia viszont cáfolni látszik azt

a feltevésünket, hogy létezhetne ilyen kritérium. Az évezredes gyakorlat a kormányzásra, a vezetésként értett kormányzás praxisára irányítaná figyelmünket, azt sugallva számunkra, hogy a kormányzást mint sajátos politikai tevékenységet vizsgálva a „politikum” bizonyos vonásai is feltárhatók. A kormányzás természetéről vallott modern felfogások, szinte az egész „governance-irodalom,” viszont mintha éppen a kormányzás politikai jellegét látszanának kiüresíteni. A nagyobb baj az, hogy abban sem mutatkozik igazán egyetértés, hogy mi is lenne maga a kormányzás mint tevékenység. Úgy tűnik tehát, a mi problémánk bizonyos értelemben Foucault problémája: mivel a kormányzás kérdése mindenre kiterjed, ott is ki kell mutatni, ahol korábban nem volt, ehhez azonban szükségünk lenne a kormányzás természetének megértésére.

b)

Képes-e szembeszállni a kínai enciklopédia varázsával a politika modern tudománya? A kínai enciklopédiának is megvan a maga rendje, hiszen nagy gonddal különbözteti meg a valódi állatokat (amelyek rohagnak, mintha csak megvesztek volna és amelyek az imént törték el a korsót) a képzeletbeliektől. A modern politikatudomány azonban a sokféleség értelmezésére a nézőpont leszűkítését javasolja. Persze nemcsak a „modern”, hanem a „tudományos” nézőpont is eredendő nehézségekkel küzd. A politikatudomány skolasztikus vizsgálati módja mindig is a *posteriori* jellegű, ami azt jelenti, hogy a politikát végleges formájában fogja fel, mint terminusokat, koncepciókat, szimbólumokat, és az így létrejött „tudás testét” elemzi és értelmezi. Ezzel szemben a politikával szembeni leghétköznapi intuíciónk is azt súgja, hogy a politika állandó mozgás, „open-ended process”, ami folyamatosan mássá és mássá válik; az aktuális jelen pedig mindig különbözik attól, amit aktuálisan tudunk. Hozzáigazítás (a tudás hozzáigazítása ahhoz, amiről tudnunk kellene) persze mindig lehetséges, de ez a hozzáigazítás sohasem lesz tökéletes. Vagyis az állapotok mellett a folyamatokra, struktúrákra és összevethető dimenziókra is kellene figyelni. A folyamatok, a struktúrák és az általunk összevetni kívánt dimenziók pedig térben és időben helyezkednek el. Ma viszont úgy beszélünk, mintha csak egyetlen tér és egyetlen idő lenne.

c)

De sem a tér, sem az idő nem homogén.

A nyilvános tere mellett, amelyre egyébként figyelmünk irányul, ott van az is, ami rejtett. A politikára irányuló intuíciónk ugyanis ellentmondani látszik a nyilvános feltétlen uralmának; gondoljunk csak a cselszövések kitüntetett jelentőségére. A nyilvános tehát csak egy tere a terek pluralitásának. Ahogy Foucault mondja, korunk a tér, „azaz az egyidejűség, a mellérendeltség, a közel és a távol, a jobbra és a balra, a szétszóródás kora”. A tér telis-teli van szerkezeti helyek soka-

ságával, ezeket nevezi heterotópiáknak; e pluralitás pedig világossá teszi számunkra, hogy nem vagyunk egy homogén és üres tér lakói, sőt terünk telis-teli van minőségekkel, és olykor a képzelet szülöttei népesítik be, elsődleges érzékelésünk tere egyben álmodozásainké és szenvedélyeinké is, amelyek olyan minőségeket hordoznak, melyek a tér belső tulajdonságainak tűnnek; könnyű, éteri, áttetsző, vagy éppen sötét, érdes, teliszűfolt tér ez. A heterotópiák tehát olyan ellenszerkezeti helyek, amelyek kétségek elé állítják, kiforgatják a kultúra belsejében fellelhető valódi szerkezeti helyeket. A politika heterotóp világa azonban rejtve marad a nyilvánoshoz (a média által megjelenített valósághoz) szokott szemünk előtt. Mégis, még ha titokként is, de jelen van a politika nemcsak a nyilvánosban, hanem a tükörteremben, a láthatatlan bűvópataokban, a boszorkánykonyhákban, az intrika és cselszövés szalonjaiban, a közélet kávézóiban is.

Ugyanakkor az idő sem homogén. Nemcsak linearitás, hanem aszinkronitás is van. A „fejlődés” csak egy módja az időnek, de nem definiálja a politikai közösség létét a történelem kontinuumában. Egyazon kontinuumban ugyanis különböző idők vannak jelen: a haladás ideje, az újjászűletés ideje, a megszakítások és diszkontinuitások ideje, a parallel és egybeeső események ideje. A politikában az idő nem csak előre felé megy, az egyidejűség régmúlt korok kortársaivá avat minket.

d)

A terek és az idők pluralitása felértékeli a partikularitást. A politika partikularitás, a partikularitások pluralitásában azonban felfedezhető azonosság: ez teszi számunkra egyáltalán lehetővé, hogy tereken és időkön át megragadjunk valami állandót abban, ami folyamatosan mássá és mássá válik. Hogy a jövő helyett a múltat fagvatva ragadjuk meg a partikulárist.

A régiók között egyetértés mutatkozott abban, hogy a jó és a rossz kormányzás megkülönböztetése révén magához a kormányzás mibenlétéhez is közelebb kerülhetünk.

A keresztény középkor politikai kultúrájának egyik legkimagaslóbb művészi kifejezése a sienai városháza tanácstermében található két falfestmény, Ambrogio Lorenzetti alkotása: az egyik a rossz, a másik a jó kormányzat jelképes ábrázolása. Az első festmény középpontjában sátánszerű alak gyakorolja a hatalmat a város polgárai felett a szenvedélyek tucatnyi kísértésével. De különösképpen a zsugoriság, a kevelység és a hiú dicsvágy készíti az alattvalókat saját önző érdekeik kielégítésére. Így nem csoda, ha az uralkodó nem erkölcsi tekintélyre, hanem nyers erőszakra építi hatalmát, amelyet egy női alak fejez ki azzal, hogy egy végtagot fűrészel le egy testről. A közéletet pedig az ezerfelé húzó önző érdekek a pokol tornácának tőszomszédjává teszik. A *jó kormányzás hatása a városra* című képen viszont a fejedelem hatalma az erények, különösképpen az igazságosság, a nagylelkűség és mértékletesség tekin-

télyn nyugszik. Uralmának gyümölcse a társadalmi béke, amelynek jelképes alakja a trónhoz közel, párnákon nyugszik. Ez a rend zavartalan birtoklása, csak éppen a város nem látszik. Mintha a rosszabbat könnyebb lenne megfesteni, mint a jót. Mintha a jó kritériumát nehezebb lenne kielégíteni, mint a rosszét. Ami hiányzik, az éppen a partikularitás: a jót kihívások elé állító igények parttalansága. Az a mozzanat, hogy hogyan lesz az univerzális jóból a partikuláris politikai közösség java.

e)

A politikai jó problémája ott kezdődik, ahol az univerzális jó véget ér.

Platón államférfija az univerzális jóról tudósít minket. Megtudjuk, hogy az államférfi tudása egy bizonyos parancsoló megismerő tudomány, amely azonban leginkább mégiscsak gondoskodás, olyan művészet, amelyhez ész, belátás és szakértelem szükségeltetik, éppúgy mint a hajóskapitány vagy az orvos művészetéhez. Az okos uralkodók ugyanis mindig szem előtt tartják azt az egy fontos szempontot, hogy az ész és szaktudás segítségével mindig a lehető legigazságosabb bánásmódban részesítsék az állam polgárait, s így képesek legyenek őket épségben megőrizni, sőt lehetőleg gyarlóból jobbra tenni (297b). Mindezt a szöveg munkája által érik el: a király az, aki az összes államügyekre gondot visel, és mindent a lehető legmegfelelőbben összesző (306e), így az egymásnak feszülő erényekkel – a mértékletességgel és bátorsággal – rendelkező embereket is.

Mint mondtam azonban, a politikai jó problémája ott kezdődik, ahol az univerzális jó véget ér. A szöveg példája azért fontos Platón számára, mert a jó szöveg feltétele a jó mérés. Mi a mérés? Annak megértése, mi a túlság és mi a hiány. A mérésnek két fajtája van: egyrészt a dolgok egymáshoz való mérése, e mérés során a dolgokat ellentéteikhez viszonyítva mérik (mintha ez lenne a politikai viták egyik mérőónja), másrészt a mérés a kellő mértékhez viszonyítás, Platón szerint ez hoz létre minden szépet és jót.

f)

A kormányzat jó vagy rossz volta a polgárok agyába, szívébe, lelkébe és gyomrába helyezett mérőóntól függ.

Montesquieu *A törvények szelleméről* című művében jóllehet gondosan különbséget tesz a kormányzat három fajtája (köztársasági, monarchikus, önkényuralmi) között, elválasztva egymástól a csak rájuk jellemző vezérelveket; de tulajdonképpen mégiscsak két kormányzásról, a jóról (mérsékelt kormányzat) és a rosszról (önkényuralom) beszél, és elsősorban is a rossz érdekli. Az ötödik könyv XIII. fejezete az önkényuralom eszméjét tárgyalja, s ez a fejezet mindössze két mondatból áll: „Amikor Louisiana vademberei gyümölcsre vágynak, levágják lábról a fát, és úgy szedik le a gyümölcsöt.

Íme az önkényuralmi kormányzat." A rossz ellentéte a mértékletesség. Ez a szempont formálja azokat az útmutatásokat, amelyeket a jó kormányzatnak figyelembe kell vennie, hogy elkerülje a romlást, különösen annak tudatában, hogy „egy hosszú kormányzás alatt az emberek észrevehetetlen lejtőn csúsznak a rossz felé, és csak erőfeszítés által lehet újra felemelkedni a jóhoz”. Figyelemre méltó, ahogy Montesquieu az állami jövedelmek megfelelő kezeléséről és az adók beszédéről elmélkedik. Többek között ilyeneket ír: „Ha az állam jövedelmeit nem osztják szét a nép között, akkor szembe elé kell tárni, hogy azokat jól kezelik. Ezt megmutatni a népnek annyit jelent, mint bizonyos módon neki juttatni e javak élvezetét.” Vagy: „Bizonyos rendet kell teremteniük az adók beszédésében, nehogy az nyomasztóbb legyen, mint maguk a terhek. A súlyos adóteher először is fáradságos munkát követel; az ilyen munka elcsüggeszti az embert; a csüggedés felidézi a tunyaság szellemét.” Vagy hogy az adók kivétése során különbséget kell tenni valóságos és képzelt szükségletek között, és az állampolgárok valóságos szükségleteiből semmit sem szabad elvenni az állam képzelt szükségletei javára. Mik a képzelt szükségletek? „Képzelt szükségletek azok, amelyeket a kormányzók szenvedélyei és gyengeségei kívánnak meg, mint aminő valamely rendkívüli terv vonzóereje, a hiú dicsőségre való beteges törekvés és a léleknek bizonyos tehetetlensége az elképzelésekkel szemben.” Vagy hogy egy újabb útmutatást idézzek: „Az állami jövedelmeket nem ahhoz kell mérni, amit a nép adni képes, hanem ahhoz, amit adnia kell. Ha azonban ezeket a jövedelmeket ahhoz szabják, amit a nép adni tud, akkor legalábbis annak megfelelően kell azokat megállapítani, amit a nép mindenkor adni képes.” S hogy minden a megfelelő pillanattól függ: „vajon az állam azzal kezd-e, hogy szegénnyé teszi alattvalóit, hogy maga meggazdagodjék, vagy megvárja, hogy alattvalói jómódba kerülve, őt is gazdaggá tegyék?” A jó kormányzatnak meg kell őrizni az illúziókat is, ezt pedig csak úgy teheti meg, ha tekintettel van a népére. Montesquieu arról elmélkedik, hogy az árukra kivetett adókat a nép kevésbé érzi, mert jóformán nem is tudja, hogy fizeti azokat. De ahhoz, hogy a dolog ára és az adó összefolyhasson az adófizető agyában, az kell, hogy helyes legyen az arány az áru értéke és az adó között, ahol ezt nem veszik figyelembe, ott a fejedelem megosztja alattvalóit minden illúziótól; alattvalói látják, hogy nem ésszerű módon vezetik őket, ez pedig a legerősebben érezteti velük szolgásgukat.

g)

A kormányzat jó vagy rossz volta tehát a nép, a polgárok szempontjai által és rájuk való tekintettel formálódik. De vajon – kérdezi Montesquieu – tud-e a nép vezetni egy ügyet, felismerni a megfelelő helyet, alkalmat, időpontot, és tudja-e azt hasznára fordítani? Válasza: nem, erre nem képes.

Ki képes rá? A fejedelem vagy a leader.

h)

Many emerge as the One.

A sokaság egyként jelenik meg – ez a politikai képviselő definíciója Tilo Schabert szerint. A politikatudomány kortárs szótárában kitüntetett helyet foglal el a „végrehajtó hatalom” kifejezés: ez a politika öntőformája. A politikai valóságnak azt a szféráját határozza meg, ahol a reprezentáció aktusa végbemegy, ahol az emberek sokaságának cselekedetei a nép, a politikai test cselekedeteiként jelennek meg. A „végrehajtó hatalmon” keresztül tehát a sok ember akarata, vágya, cselekvése egyként mutatkozik. Vagyis valahol a politikában végbemegy egy átalakulás, valahol a politikában jelen van a kreativitás mozzanata. A politikatudomány kortárs szótárában azonban nincsen megfelelő kifejezés a kreativitás mozzanatának leírására és értelmezésére, ahogy Schabert mondja, jobb híján a „political leadership”, a „politikai vezetés” terminusát használjuk.

Tilo Schabert, aki inkább egy politikai filozófiaként értett politikatudomány, mintsem a modern politológia képviselője, François Mitterand-t prince-nek, fejedelemnek nevezi, a kormányzást pedig kreativitásnak, sőt azt állítja, hogy a kreativitás kormányoz és nem a kormány. A „kormányzás nem más, mint kreativitás” tétel felállítására egy empirikus vizsgálat, a Kevin White polgármester által regnált Boston kormányzati rendszerének és politikáinak vizsgálata indítja. Schabert szerint sem egyetlen tér és egyetlen idő van. A linearitás és aszinkronitás mellett ott van az egyidejűség is: a Kevin White „fejedelme” alatti Boston a késő római köztársaság, vagy III. György Angliájának kortársa. A nyilvános mellett ott van a rejtett is: a hivatalos intézmények mellett egy láthatatlan „második kormányzat”, a „Court”, az udvar, amely a kreativitás centruma. Tétele úgy hangzik, hogy Kevin White, Roosevelt, Truman, Eisenhower, Johnson, Adenauer, Helmut Kohl és François Mitterand személyében az a közös, hogy mindannyian a klasszikus fejedelem módjára kormányoznak, és mindegyik eredeti okból teszi ezt. A „modern fejedelmek” nem ismerik egymás kormányzásmódját, így mindegyikük különös módon kormányoz, de ugyanazon modell, a fejedelem kormányzásmódjára, a kreativitás szerint.

i)

Michel Foucault amikor bevezet a társadalomtudományi irodalomba egy valójában nem létező francia kifejezést, a *gouvernementalité* terminusát (ez a fogalom egyébként a „kormányozni” [gouverner] ige és a „gondolkodásmód”, „észjárás”, „mentalitás” [mentalité] főnév problémásíkját kapcsolja szemantikailag össze), amellel érvel, hogy a szó szoros értelmében vett kormányzás problematikája, ahogy azt ma értjük, nem Machiavellinél, hanem éppen hogy az antimachiavellista szerzőknél

jelenik meg. Ez egyfelől azt jelenti, hogy ezek a szerzők nem fogadták el Machiaveli tételét, melyszerint a kormányzás nem más, mint ügyesség; másfelől azonban a tagadásnak van pozitív aspektusa is: többek között azt hangsúlyozták, hogy a kormányzás többretegű és összetett tevékenység, és lényege nem más, mint a dolgokkal való ügyes bánás, azaz az emberek és a dolgok összefonódásaként értett dolgok kormányzása. A kormányzás irodalmának megjelenésével tehát a szuverenitás struktúrái által uralt rezsimről a kormányzás technikái által uralt rezsimre, a közjó helyett a taktikákra, az ügyesség vagy kreativitás helyett a gondoskodásra helyeződik a hangsúly. És pontosan ez, vagyis az állam kormányzativá tétele tette lehetővé az állam továbbélését. Ugyanakkor Foucault azt is mondja, hogy „az állam kormányzativá tétele” a szuverenitás, vagy a politikai vezetésként értett kormányzás kérdését még nem oldja meg.

És valóban, annak ellenére, hogy ma is különböző politikafelfogások élnek egymás mellett, egyetértés mutatkozik nemcsak a politikát valamilyen szaktudományos eszköztár segítségével megérteni igyekvők, de a „csak” józan eszükre hallgató polgárok között is abban, hogy a politikai vezetők személye ma már megjeleníti a politika témáit, irányait, lehetőségeit, megismerésíti a történelmet; és a hagyományos pártkötődések meggyengülésével lehetőséget ad a választópolgároknak az azonosulásra.

j)

A múlt évben került sor Bécsben *A kormányzat – Paradicsomi cselekményterek* című kiállítás megrendezésére, amely kiállítás egyébként Foucault kormányzás-fogalmát vette kiindulóponttúl. A Wiener Secessionban a „kormányzás” kifejezés mindenekelőtt a műalkotások létrejöttére utalt, illetve arra, hogy minden alkotás cselekmények sorának sűrítménye, és hogy a művészet befogadása is egymásra ható folyamatokból áll, újabb és újabb cselekmények születhetnek belőle. A kiállítás egyik legbizarrabb darabja volt Ines Doujak *The Leader* című munkája, amely a térben átlósan felfüggesztett hajókból állt, alkotóelemei pedig plexi, juhszőr, fotók és festett strucctojások voltak. A fotókon pózoló férfi szereplők színpadiassága, a hajó formájú makulátlan plexi, a hajók hátoldalán lévő szőr és a művészen megfestett tojások együttese szinte lehetetlen feladat elé állította a nézőt abban a vállalkozásában, hogy megértse, mi is a leader.

k)

A mai politikai vezetők szinte lehetetlen feladat elé állítják a polgárokat abban a vállalkozásukban, hogy megértsék, mi is a politikai leader(ship). Legalább a kínai enciklopédia rendjének világos megértésére lenne ehhez szükség. Ma ugyanis a lát-

vány mindent elural. A kampány pedig magába kebelezi, gyomorjáraiba szírpantja és fel-/megemészti magát a kormányzást is, hogy adandó alkalommal kiöklendezhesse azt. A látványnál azonban sokkal fontosabb a „mi?” és a „hogyan?” kérdése.

Mit jelent a kreativitás a politikában? Vajon ugyanaz-e a politikai, mint a művészi kreativitás? Az biztosnak látszik, hogy vannak hasonlóságok, de legalább ennyire fontosak a különbségek is. Míg a művész kreativitását szinte semmi, a „fejelelemét” a politikai közösséget alkotó polgárok jogai, szempontjai, igényei korlátozzák. Vagyis – ismételjük meg – a kormányzat jó vagy rossz volta a polgárok szempontjai által és rájuk való tekintettel formálódik. A politikai kreativitás tárgya ugyanis a gondoskodás, az igények kielégítése. Az igények pedig végtelenek, szinte végtelen számúak és szinte meghatározhatatlan természetűek. A politikai cselekvés nem más, mint a kontingenciákkal szembeni hadakozás a kontingenciák révén. Vagyis nem elég az univerzális jót megfesteni, a jó kormányzat mércéje ugyanis a város, a politikai közösség java. A kormányzat jó vagy rossz volta a polgárok agyába, szívébe, lelkébe és gyomrába helyezett mérőóntól függ.

1)

Ma, a választások napján, amikor saját kis kínai enciklopédiámat írom, még nem lehet tudni, hogy a jó vagy a rossz kormányzásról szóló enciklopédia lenne-e az időszerű. A kínai enciklopédiának megvan a maga rendje: az általa követett felosztás minden egyes szakaszának megadható a pontos értelme és tartalma. Néhány szakaszban fantasztikus lények kapnak helyet (mesebeli állatok vagy szirének), de nem a „mesebeli” állatok lehetetlenek, hiszen ezeket mesebelinek adja meg a felosztás, hanem az a kis távolság, amely a szabadon futkározó kutyákat elválasztja azoktól az állatoktól, amelyek távolról legyeknek látszanak. Kétségtelen, választásokkor felpeszsdül a politikai élet: látunk olyan politikusokat, akik még mindig bebalzsamozottak, vagy éppen megszelídítettek, amelyek rohangálnak, mintha csak megvesztek volna, és olyanokat is, amelyek az imént törték el a korsót. Látunk színpadias férfiakat, hajó formájú makulátlan plexiket meg strucctojásokat is. Mitévők legyünk? A politikai jó ott kezdődik, ahol az univerzális jó véget ér. A kormányzás jó voltának mércéje az egészséges – még akár a kínai enciklopédiában is eligazodni képes – ítélő erőnk.

Stb.

*Gobbi Hilda színésznő és Szabó Pál író leadja szavazatát
az 1945-ös nemzetgyűlési választásokon*